

નવકવિ અને નવલરામ

છેક ઈ. સ. ૧૮૭૫માં 'રામારત્નનિરૂપણ' નામના પુસ્તકનું અવલોકન લખતાં આપણા આદ્ય વિવેચક ગણાતા નવલરામ લખે છે :

‘સુંદર પૂંઠાવાળી, સુંદર રીતે છાપેલી, સુંદર ભાષામાં લખેલી એક નાજુકડી ચોપડી અમને હમણાં મળી તે વાંચી અમે પ્રસન્ન થયા છીએ... અને અમારા વાંચનાર જાણે છે કે આવા બોલ અમારા મુખમાંથી ગ્રંથવિવેચન વેળા નીકળવા સાધારણ નથી. કાવ્યપરીક્ષામાં તો તેમાં અમારું માપ ઊંચું જ રહે છે. એ કદાપિ કેટલાએકને પસંદ નહીં પડતું હોય, પણ કવિતા એવો ઊંચો વિષય છે કે તેમાં નાદાન છોકરાં કલકલાણ કરવા આવે તો તેમને ધમકાવી કાઢવાં એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે. કવિતા કરવી એ સાક્ષરતાની પરિસીમા છે, પણ હાલ તો કાંઈ ન આવડે તે પણ કવિતા કરવાને તો હું લાયક છું એમ પોતાના મનથી સમજે છે. અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, વ્રજ (હિન્દી) કે પોતાની જ ભાષા બરાબર ભણતા નથી, અને કવિતા શું તે સ્વપ્નામાં પણ જાણતા નથી એવા નાદાની નિશાળ છોડી કવિ થવા જ દોરે છે. એક પદ પૂરુંપાંસરું જોડી શકતા નથી, એક પદમાં ભરવા જેટલો પણ જેના મનમાં વિચાર નથી... પ્રાસ અને તાલ તો જેને કાળ સરખાં લાગે છે, તે છોકરાં કવિતા કરવાને વલખાં મારે એ બહુ જ હસામણું છે. અને જો તેમના દુરાભિમાનથી કંટાળો ન આવતો હોત તો બેશક તે બિચારાં ઉપર બહુ જ દયા આવત.’

આટલા કઠોર શબ્દોમાં, બહુ ઓછી સજ્જતાથી કવિતા રચવાનો ઉત્સાહ ધરાવતા કવિઓની, લગભગ ભર્ત્સના કરતા નવલરામ ઉત્તમ કવિતા વાંચી પ્રસન્નતા પણ અનુભવે છે. નવલરામના અહીં ઉતારેલા લાંબા અવતરણમાં તેમણે કાવ્યલેખનની શરૂઆત કરતા કવિઓને અને કાવ્યસંગ્રહોનું અવલોકન કે વિવેચન કરનાર વિવેચકોને એક અનુકરણીય દિશાનિર્દેશ કર્યો છે.

કવિઓ તો જન્મથી જ કવિપ્રતિભા લઈને જન્મે છે, એવા અર્થની અંગ્રેજી ઉક્તિમાં સત્યાંશ રહેલો છે અને એ પણ સત્ય છે કે કેવળ પરિશ્રમથી ‘કવિ’ થવાતું નથી. પરંતુ નવલરામ કહે છે તેમ કાવ્યરચનામાં પ્રવૃત્ત થનારને ભારે સ્વાધ્યાય કરવાની જરૂર છે. ‘કવિતા કરવી એ સાક્ષરતાની પરિસીમા છે -’ એમ જેમ નવલરામ કહે છે, તેમ વીસમી સદીની વિશ્વની આધુનિક કવિતાના કાવ્યગુરુ જેવા ગણાતા અંગ્રેજ કવિ ટી. એસ. એલિયટે પણ કહે છે. તેમના એક પ્રસિદ્ધ નિબંધ ‘પરંપરા અને વૈયક્તિક પ્રજ્ઞા’માં કહ્યું છે તેમ કોઈ કવિ કે કલાકારનું મહત્ત્વ કે મૂલ્યાંકન અગાઉ થઈ ગયેલા કવિઓ અને કલાકારોના સંદર્ભે છે. કવિએ પોતાની સમગ્ર પરંપરા આત્મસાત્ કરેલી હોવી જોઈએ અને પૂર્વે થઈ ગયેલા કવિઓ એને માટે સમસામયિક અસ્તિત્વ ધરાવતા હોવા જોઈએ. આ થઈ

નવલરામના શબ્દોમાં સાક્ષરતાની પરિસીમા.

નવલરામ ગુજરાતીમાં કવિતા કરવા તત્પર 'અપકવ' કવિ માટે કહે છે કે તેને પોતાની ભાષા પણ બરાબર આવડતી નથી. એટલે માતૃભાષાનો એક 'ભાષા' તરીકેનો અને માતૃભાષામાં નીવડેલા આજસુધીના સાહિત્યકારોના સાહિત્યનો અભ્યાસ જરૂરી છે. ઉપરાંત નવલરામે જેમ નિર્દેશ કર્યો છે તેમ અંગ્રેજી, સંસ્કૃત અને (એ વખતની ભારતીય ભાષાઓમાં અગ્રસ્થાને રહેતી) વ્રજ (હિન્દી)ના સાહિત્યનું પરિશીલન નવા સર્જક માટે જરૂરી છે. અંગ્રેજી અને એ દ્વારા વિશ્વસાહિત્યની ઉત્તમ સર્જનાત્મક કૃતિઓનું વાચન એની સર્જનાત્મકતાને સમૃદ્ધ કરશે. સંસ્કૃત સાહિત્યના પરિશીલનથી પોતાની સુદૈર્ઘ સાહિત્યિક-સાંસ્કૃતિક પરંપરાથી અવગત થશે અને તેથી તેની નિસર્ગદંત કવિપ્રતિભા તેજસ્વી બનશે.

આવી સજ્જતા વિના કવિતા રચતા કવિઓને નવલરામે જેમ લગભગ હસી કાઢ્યા છે, તેમ તેમણે કાવ્યવિવેચકોને પણ તેમના કર્તવ્ય વિશે સભાન કર્યા છે. આજે ઘણાં સામયિકોમાં જે ઉપરછલ્લાં અવલોકનો છપાય છે, એવા અવલોકનકારોને કેવાં કાવ્યોની સમીક્ષા કરવી તેનો પણ નિર્દેશ છે. પરીક્ષક તરીકે જો નવલરામ હોય તો આજના ઘણા અવલોકનકારો એમની કાવ્યપરીક્ષામાં ભાગ્યે જ ઉત્તીર્ણ થાય.

૮-૨-૧૨

ભોળાભાઈ પટેલ